

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Sayı/Issue: 39 – Sayfa / Page: 369-396
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 09.01.2018 Kabul/Accepted: 14.02.2018

HAKKÂRİ YÖRESİ CANBEZAR KİLİMLERİNDEN BAZI ÖRNEKLER*

SOME EXAMPLES FROM CANBEZAR RUGS OF HAKKÂRİ REGION

Bülent OKTAY

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sanat Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi
oktaybulent@hotmail.com

Öz

El sanatları, geleneklerin yaşatılması, kültürel varlıkların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında en önemli faktörlerden biridir. Bu anlamda bütün milletler için büyük önem arz etmekte ve bir kültür hazinesi olarak görülmektedir. Geçmişten günümüze kadar el sanatlarıyla iç içe yaşayan uygarlık; barınma, giyinme ve süslenme gibi ihtiyaçlarını karşılamak için her zaman el sanatları ürünlerinden yararlanmıştır.

Kaynağını Orta Asya Türk sanatından alan ve Anadolu uygarlıklarından beslenen Anadolu Türk El sanatları zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bu zengin çeşitlilik içerisinde kilim üretimi önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlamda ülkemizde kilim üretiminin yapıldığı en önemli merkezlerden biri de Hakkari ilidir. Özellikle yörede hakim olan karasal iklim ve hayvancılığa bağlı yarı-göçer yaşam tarzı dokumanın gelişmesine olanak sağlamıştır. Kilimcilik, Hakkari’de önemini kaybetmeden sürdürülen el sanatları ürünlerinden biri durumundadır. Hakkari’de dokunan kilimler genellikle onu dokuyan aşirete ya da kullanılan ana motife göre; Canbezar, Çılgül, Ertuş, Gevdan, Gülhezar, Gulsarya, Hevçeker, Kesneker, Lüleper, Şamani, Şehvani ve Şimkubik gibi isimlerle adlandırılmaktadırlar.

Yöredeki kilim dokumacılığı bir taraftan yöre kültürünün özelliklerini yansıtırken diğer taraftan iktisadi bir faaliyet olması açısından önem arz etmektedir. Yörede dokunan kilim örneklerinin en önemlilerinden biri

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi’ne katkılarından dolayı teşekkür ederim.

candan bezdiren ya da yapılması, dokunması çok güç anlamına gelen Canbezar kilim örneğidir. Bu nedenle bu çalışma kapsamında yedi adet Canbezar kilim örneği ele alınarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hakkari, Kilim, Dokuma, Motif, Canbezar.

Abstract

Handicrafts are one of the most important factors in keeping traditions alive, protecting cultural assets and conveying them to future generations. In this sense, it is of great importance to all nations and is seen as a cultural treasure. Civilization living from the past to the present with handicrafts has always benefited from handicraft products to meet the needs such as sheltering, dressing and decorating.

The Anatolian Turkish handicraft, which receives its source from the Central Asian Turkish art and are fed from the Anatolian civilizations, has a rich variety. In this rich diversity, rug production has an important role. In this sense, Hakkari is one of the most important centers where rug production is made in our country. In particular, the terrestrial climate dominant in the region linked to farming and semi-nomadic life style has led to the development of the fabric. Rug manufacture is one of the handicrafts which continues without losing its importance in Hakkari. The rugs that are woven in Hakkari are generally named as Canbezar, Cılgül, Ertuşi, Gevdan, Gülhezar, Gulsarya, Hevçeker, Kesneker, Lüleper, Şamani, Şehvani or Şimkubik according to the tribes weaving the rugs or the main motif of the rugs.

The rug weaving in the region is important both for reflecting the local culture and for being an economic activity. One of the most important examples of the rugs that are woven in the region is the example of Canbezar rug which means to be very difficult to weave or plugging. Therefore, seven Canbezar rug samples were tried to be introduced in this study.

Keywords: Hakkari, Rugs, Weaving, Motifs, Handicrafts, Canbezar.

Giriş

İki veya daha çok iplik gurubunun, çeşitli düzenlerde birbirleri arasından üstünden ya da altından geçerek birbiriyle kenetlenmesi işlemine ve bu kenetlenme sonucunda oluşan ürünlere "dokuma" denilmektedir (Aytaç, 1982:1). Dokuma, toplumların gelişimlerinin, oluşumlarının, moral ve estetik normlarının, dini ve kültürel inançlarının değerlendirilebildiği teknolojik ve arkeolojik bir araçtır (Özay, 2001: 1). Çağlar boyunca doğa koşullarına paralel olarak gelişen insanların gereksinim alanları, ilk sanatsal faaliyetleri de beraberinde getirmiştir (Çalış, 2017:178). Bunlar arasında dokuma ürünleri önemli bir yer tutar. Yeryüzünün çeşitli bölgelerinde, çeşitli soy ve milletten insanlar, en azından 4000 yıldır barınaklarının tabanlarını, duvarlarını, kullandıkları eşyaların üstünü dekoratif dokumalarla kaplayarak, soğuktan, tozdan, rutubetten korumuş ve süslemişlerdir (Acar, 1975:7).

İnsanların dış etkilere korunmasını, barınaklarının rahat bir yaşamı sağlayacak şekilde döşenmesini ve aynı zamanda “güzeli arayış” duygularını karşılamak gibi önemli ihtiyaçlarını gideren dokumacılık, kuşkusuz insanlığın en eski sanatlarından birisidir ve insan yaşamında çok önemli bir yeri vardır. Gerçekten de çılgınlarla dünyaya gelen bir insan, yumuşacık bir dokuma parçasına alınmakta ve bütün yaşamı boyunca çevresindeki dokumalarla iç içe olduktan sonra dünya yaşamını da yine bir dokumayla terk etmektedir (Aytaç, 1982:III).

Dokuma sanatı, insanoğlunun en erken çağlardan başlayarak başardığı işlerden biridir (Ölçer, 1988:9). İnsanlığın her döneminde yaşamla iç içe gelişen dokuma eylemi, tarihsel sürecini aşarak çağdaş tekstil sanatını oluşturmuştur (Özay, 2001:1). Bu anlamda dokuma sanatı bugünkü konumuna uzun bir süreci tamamlayarak gelmiştir.

Dokuma yaygılar yani “tekstil”, dokumalar arasında kendine özgü şekilleri olan, özellikle barınakların tabanlarına, eşyaların üstüne yayılan, örtülen; daha çok koyun yünü, keçi tiftiği, at kılı, deve tüyü, pamuk, bazen keten ve ipek, hatta bazı bölümlerinde altın ve gümüş sırma ipliklerden meydana gelen örneklerdir (Acar, 1975:6).

Özellikle soğuk iklimin hakim ve hayvancılığın yaygın olduğu yerlerde karşımıza çıkan dokuma örnekleri önceleri insanlar için bir ihtiyaç maddesi ürünü iken zaman içerisinde giderek kişisel ve mekânsal zevklere yönelik birer süs öğesi olmuşlardır (Acar, 1975:7). Bunun yanı sıra dokumalar, ait oldukları halkların kendine özgü kültür ve sanat anlayışını yansıtan birer belge olma niteliğini kazanmışlardır. Orta Asya’da Türklerin yaşadığı bölgelerde ortaya çıktığı ve onlarla birlikte yayılarak geliştiği kabul edilen dokuma geleneği, Selçuklular yolu ile Anadolu’ya gelmiş ve burada gelişimini sürdürmüştür. Anadolu bu yönüyle oldukça zengin bir dokuma kültürüne sahiptir.

Dokumalar Orta Asya’dan kopup gelen Türk köy halkının, ezelden beri hayatının bir parçası olmuştur (Kırzioğlu, 1990:253). Türkmen kadınları, kendi dokudukları beşikte, bebeğini büyütmüş; çocuğunu, torba içinde sırtında taşımıştır (Kırzioğlu, 2001:1). Yeni doğan bebeğin kundağının bağı, içinde uyuduğu beşiği ve sırttaki bebek taşıma torbası hep annenin yaptığı dokumadandır. Yine göç esnasında at üzerine konulan çocuk ve eşya taşıma heybeleri, at ve öküz örtüleri, koç süsleri, sandık yerine kullanılan “Farmaş” veya “Marfaş” denilen hurçları; kocasının silah torbası, evinin yaygısı, sofraya örtüleri, yüklük örtüsü, yatak örtüsü, yastık, minder, seccadeler, çobanın azık torbası gibi özet olarak, bir konut için gerekli bütün ihtiyaçlar, kadınlarımızın elemeği ve göz nuru ile yaratılan halı, kilim, zili, sumak ve benzeri kirkitli dokumalarla karşılanmıştır (Kırzioğlu, 1994:7).

Dokumacılık konusunda Anadolu'daki en önemli yörelerden biri de Hakkari İli'dir. Tarihi süreç içerisinde farklı topluluk ve medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Hakkari, yüksek dağların arasında kurulmuş tarihi ve kültürel zenginliklere sahip bir ilimizdir. Kentin soğuk bir iklime ve geçim kaynağının hayvancılığa dayalı olması yörede dokumacılığın ön plana çıkmasını sağlamıştır. Malzemesi koyun yünü olan, havlı ve havsız dokumalarıyla dikkat çeken kentte halı, kilim, cicim, zili ve sumak gibi farklı tekniklere sahip bir çok ürünün yapıldığı görülmektedir. Bu ürünler içerisinde kilimler önemli bir yer tutmaktadır.

Geleneksel Türk düz el dokuma yaygılarının bir türü olan (Sağ, 2009:82) ve kirkitli dokumalar grubunda yer alan kilim, tersi düzü bir olan atkı yüzü bir dokumadır (Güldür- Şentürk, 2015:103). Dügümlü halı dışındaki, havsız düz dokuma türlerinin en tanınmışıdır (Ölçer, 1988:17). Aynı zamanda iki iplikli bir dokuma türüdür. Kilim dokumaya atkı hakimdir, çözgü yüzeyde görünmez, sadece saçaklarda görülebilir (Soysaldı, 2009: 27). Motiflerin bulunduğu alanda desen renginde bir iplik, atkı yüzü dokuma şeklinde çözgülerin alt ve üstünden geçerek ve diğer renkteki motifin alanına taşmayacak biçimde dokuyu oluşturur (Ölçer, 1988:17). Kilim dokunurken ilikli, iliksiz, eğri atkılı, normal atkılar arasından ek atkı sıkıştırılması, iliklerin yok edilmesi, sarma konturlu kilimler, eğri atkılı konturlu kilimler gibi pek çok dokuma teknikleri uygulanmaktadır. Kilimler yer sergisi (yaygı), duvar örtüsü, perde, yük örtüsü, yastık gibi işler için kullanılmaktadır (Karahan, 2004: 107).

Kilimin tarihçesine baktığımızda, Orta Asya'da Altay Dağları eteklerindeki, Pazırık'ta buzullar içindeki bir mezar odasında bulunan, M.Ö. III-II. yüzyıllarda, Hunlular devrinde dokunduğu kabul edilen, Pazırık halısı dünyanın ve Türklerin bilinen en eski düğümlü halısıdır. Pazırık kurganında bu halı ile birlikte, keçe yaygılar ve düz dokuma yaygı parçaları da ele geçirilmiştir (Diyarbakirli, 1972: 132-154). Yine bu yörede bulunan Başadar Kurganı'nda ve Kuzey Moğolistan'daki Noin-Ula'da cicim, zili, sumak gibi düz dokuma yaygı parçaları da bulunmuştur (Deniz, 2000:49). Bu kurganlarda ortaya çıkarılan dokuma parçaları ve onların devamının günümüzde görülmesi bu sanatın Türklerin yaşadığı bölgelerde ortaya çıktığını ve yüz yıllar boyunca Türk dünyasında yaşatıldığını göstermektedir.

Dokumalar dayanıksız malzemelerden oluşturuldukları için rutubetin etkisiyle çürüdüklerinden terkedilmiş bir barınakta ve ya toprak altında uzun süre varlıklarını koruyamamışlardır. Bazı örnekler yanarak karbonize olurken, bazıları ise ancak donarak veya uzun süre kuru iklimlerde bulunmaları gibi özel durumlarda bugüne

ulaşabilmişlerdir (Özay, 2001:5). Bu nedenle bu sanatın tarihini aydınlatılabilecek, ele geçen parçalar çok azdır. Yapılan araştırmalar, Anadolu’da Türklerden önce de dokumanın var olduğunu göstermektedir. Kazılar sonucunda ele geçen iğ, ağırşak, kirman, öreke, kirkit, makas, iğne, şiş, tığ ve gergef gibi aletler ile hasır, keten, kendir, kıl ve yün gibi malzemeler Anadolu’da dokumacılığın ne denli erken başladığını göstermekte olup bu malzemelerle ip, halat, sepet, hamak ve çarpana gibi dokumalar üretildiğini; dokumaların kök boyalar ile renklendirildiğini ve bunların boncuk, değerli metal ve deniz kabuklarıyla bezendiklerini kanıtlamaktadır (Uğurlu, 1997:417).

Anadolu’da bulunan, en erken tarihli düz dokuma yaygı örneği, M.Ö. 2300 yıllarına tarihlendirilen ve “Kraliçenin Örtüsü” olarak tanımlanan kilimdir. Ancak bu dokumanın bugün nerede olduğu bilinmemektedir. Truva (Çanakkale) kazılarında bulunan bu yaygının, ele geçen resimlerinden, yıpranmış, geometrik desenlerle oluşturulmuş bir kompozisyona sahip ve yaygıya açık yeşil, kahverengi, kırmızı renklerin hâkim olduğu anlaşılmaktadır (Deniz, 2000:49). Bu dokumanın yanı sıra Yakınoğlu’da aralarında Büyük Hitit İmparatorluğu’na da ait olduğu düşünülen ve M.Ö. 2000 yılına tarihlendirilen dokuma örneklerinin de varlığı bilinmektedir (Erbek, 2002:50). Ele geçen buluntulardan Hititlerin, tür ve kalitelerine göre farklı adlarla anılan yünlü kumaşlar ürettikleri; ilaç ve urgan yapımında kullanmak üzere kenevir (kendir) ektikleri anlaşılmaktadır (Taş, 2009:34).

Yukarıda anılan örnekler dışında Gordion (Yassihöyük – Eskişehir) kazılarında ortaya çıkarılan ve M. Ö. VII. yüzyılda Frigler döneminde dokunduğu kabul edilen, yün, keçi kılı ve ketenden yapılmış, günümüz sumak, cicim ve kilim dokumalarına benzer dokuma parçaları, Anadolu’dan günümüze ulaşmış en eski dokuma örneklerini oluşturmaktadır (Deniz, 2000:49).

Türkler Anadolu’ya geldiklerinde, Orta Asya’daki dokuma geleneğine dayanan, engin bir kültüre sahiptiler. Bu dokuma geleneklerini burada da devam ettirmişlerdir. Türklerin Anadolu’ya geldiklerinde dokuma yapmaya devam ettiklerini, Selçuklular döneminde Konya, Kayseri, Sivas, Aksaray gibi yerleşim yerlerinin dokumalarıyla ünlü merkezler olduğunu, çeşitli seyahatname bilgilerinden ve günümüze ulaşan örneklerden anlamaktayız. Ancak, mevcut dokumalar genellikle halı tekniktir. Aynı dönemde halı dokuyanların düz dokuma yaygı dokumadıklarını varsaymak zordur. Bu konuda özellikle yabancı kaynaklar, Osmanlı devri kilimlerinin Selçuklu dönemi kilimlerine benzediğini kabul etmektedir (Deniz, 2002: 385).

Bu anlamda her ne kadar Selçuklu döneminden günümüze ulaşan kilim kalmamışsa da Selçuklular ve Osmanlı döneminden günümüze ulaşan halılara bakıldığında Türk dokuma sanatının sürekliliği takip edilebilmektedir (Karahan – Kulaz – Taş, 2008:8).

Hakkari Yöresi Kilim Örnekleri

Hakkari yöresinde kilim dokumaları oldukça yaygındır. Kilimcilik Hakkari’de değerini kaybetmeden sürdürülen en önemli el sanatlarından biridir. Bunun temel sebebi, yöre coğrafyasının soğuk ve dağlık olması, yarı-göçer yaşam tarzı ve ana geçim kaynağının hayvancılık olması şeklinde özetlenebilir. Bu anlamda Hakkari kilimleri, hayvancılığın, karasal iklimin ve maharetli ellerin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynaklarda Hakkari kilimlerinin tarihçesi hakkında fazla bilgi olmamasına rağmen (Karahan, 2007:42) Anadolu kilimlerinin kronolojik gelişim süreci içerisinde Hakkari kilimlerinin de aynı şekilde geliştiğini ve bugüne kadar geldiğini düşünmek mümkündür. 1071 Malazgirt meydan zaferiyle Anadolu’nun kapılarının Türklere açılması ve Anadolu’nun Türkleşmesi esnasında Orta Asya’dan Anadolu’ya başlayan Türkmen göçlerinin doğudan batıya doğru ilerlediği düşünülürse bu yörenin kilim sanatıyla daha erken tanıştığını söylemek mümkündür. Büyük Selçuklu, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi’nde Türk Sanatı her alanında gelişme göstermiş, ileri gitmiş ve o dönemin sanat gelenekleri yüzyıllar boyunca devam ederek günümüze ulaşmıştır. Bu anlamda Hakkari yöresinde geçmişte ve günümüzde dokunan kilimlerde görülen birçok kompozisyon ve motif yerel özelliklerinin yanında geçmişi çok derinlere dayanan Türk dokumacılığının devamı niteliğindedir (Karahan, 2007:42).

Günümüzde yörede dokunan kilimlere bakıldığında kilimlerin motif ve kompozisyon açısından büyük ölçüde değişime uğramadan tarihi süreç içerisinde gelişimini sürdürerek günümüze kadar geldiği görülmektedir. Bu durumun Hakkari’nin Anadolu’nun her hangi bir bölgesinden göç almamasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Yine yöre kilimlerinin etkilerinin Anadolu’nun çeşitli yerlerinde görülmesinin ise Hakkari’nin dışarıya fazla göç vermesinden dolayı oluşan kültür etkileşiminden kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır (Karahan, 2007:42)

Yöre kilimleri ağırlıklı olarak ilikli kilim tekniğinde dokunmuş olup, arka arkaya çift sıra haline getirilmiş çözümlü ipliklerinin arasından motif atkı ipliklerinin önden ve arkadan çapraz olarak getirilmesi suretiyle dokunmaktadır (Karahan, 2007:56). Yörede kilimler genellikle dikey olarak kurulan ve adına ip ağacı, mazman, ya da ıstar denilen tezgahlarda dokunmaktadır (Karahan, 2007:55). Hakkari

kilimlerinin dokunmasında yün malzeme kullanılmaktadır. Yayla döneminde koyunların kırılması sonucu elde edilen yünler önce iyice yıkandıktan sonra yün tarağı ile taranıp yumak yapılır. Daha sonra bu yumaklar elin bileğine sarılarak teşi (kirman) yardımıyla eğrilerek dokumada kullanılacak ip haline getirilir. Hazırlanan bu iplikler yörede bulunan ve ceviz kabuğu, runas, nar kabuğu, sütleğen (Şilemar), kırmızı soğan kabuğu, yabani nane, bareş, tırşok, giyarenk gibi bitkilerden elde edilen kök boyalarla renklendirilip dokumaya hazır hale getirilir.

Hakkari kilimlerinde genellikle koyu renklerin hakimiyeti dikkati çekmektedir. Kilimlerde ağırlıklı olarak kırmızı, lacivert, kahverengi, beyaz ve siyah renkler kullanılmaktadır. Sarı ve mavi renkler ise az yer almaktadır. Renkler yörede bulunan bitkilerden elde edilmektedir. Kilimlerde koyu renklerin tercih edilmesinin karasal iklime sahip olan yörede kış aylarının uzun oluşundan dolayı kirlenmeye karşı tedbir amaçlı olduğu düşünülmektedir (Karahana, 2007:56)

Yörede dokunan kilimler, onu dokuyan aşirete ya da kullanılan ana motife göre adlandırılmaktadır. Bunlar; Canbezar, Çilgöl, Ertuşi, Gevdan, Gülgever, Gülhezar, Gülsarya, Halitbeyi, Herki, Hevçeker, Kesneker, Lüleper, Şamari, Şehvani, Şimkubik gibi isimlerle adlandırılmaktadırlar.

Hakkari kilimlerinde kompozisyon olarak genellikle motifleri yatay ekseninde gelişen, motifleri dikey ekseninde gelişen, merkezi ve motifleri diagonal olarak sıralanmış kilim örneklerine rastlanmaktadır. Kilim kompozisyonlarını motiflerin zeminde yer alış biçimleri belirlemektedir (Karahana, 2007:56).

Hakkari kilimleri oldukça zengin bir motif yoğunluğuna sahiptir. Anadolu'nun pek çok yöresinde görülen motifler Hakkari kilimlerinde de kullanılmaktadır. Geometrik, figürlü, bitkisel, kozmik ve nesnel stilizasyonların yer aldığı kilimlerin zemin ve bordürlerinde kullanılan motifler şekil olarak farklılık gösterse de anlam olarak benzerdirler. Yöre kilimlerinde kullanılan motifler şunlardır; Akrep motifi, sarya'nın gülü (eli belinde) motifi, koçboynuzu motifi, kurtağzı motifi, küpe motifi, çengel motifi, el, parmak ve tarak motifleri, bereket motifi, şimkubik motifi, yılan tarağı (şahmari) motifi, yıldız motifi, su yolu motifi, muhabbet kuşu motifi, pıtrak motifi, göz, nazar, muska motifleri, keçi izi motifi, rüzgar gülü (çarkifelek) motifi, kedi kulağı motifi, kelebek motifi, ev motifi (Karahana, 2010:18-22).

Yörede dokunan kilim örneklerinden en önemlilerinden biri de dokumadaki zorluğu ve motiflerindeki ahenk ve simetriden dolayı (Karahana, 2010:23) üstün bir beceri gerektiren Canbezar kilimleridir. Canbezar kilimleri yörede dokunan kilimlerin belli başlılarındandır.

Bizar olmak, candan bezmek anlamına geldiğini, dokumasının zor oluşundan dolayı dokuyanı canından bezdirdiğini ifade etmek amacıyla bu ismin verildiği sanılmaktadır (Karahana, 2007:77). Bu kilim köken olarak Hakkari yöresine dayansa da Van ve çevresinde de dokunmaktadır. Bu kilimlerde malzeme olarak yün ip kullanılmaktadır. Dokumada kullanılan yünün boyanmasında doğal boyalardan yararlanılmaktadır (Taş, 2005:36).

Yöresel malzeme, renk ve desenlerle çift kanat (iki şak) olarak dokunan eski eserler 3 ile 5 m² arasında değişen boyutlara sahip olup taban ya da duvarda bazen de yatak örtüsü (battaniye) olarak kullanılmaktadır. Günümüzde bu boyutlar küçülmüş ve motifler de ise büyük değişiklikler yapmıştır (Karahana, 2007:77).

Canbezar kilimleri diğer Hakkari kilimlerinde olduğu gibi ilikli kilim dokuma tekniğiyle dokunmakta olup iliklerin kapatılması için ise dokuyucular arasında zincir çekme olarak adlandırılan sarma konturlar kullanılmaktadır (Karahana, 2007:78). Çoğunlukla yere serilen ya da yatak örtüsü olarak kullanılan bu kilimlerde yörede kışın uzun sürmesinden dolayı kirlenmeye karşı koyu renklerin tercih edildiği görülmekte, ana renkleri olarak kırmızı, siyah, lacivert, kahverengi ve beyaz yer alırken yeşil, sarı, pembe, mavi, bordo, turuncu gibi diğer renklerde kullanılmaktadır (Karahana, 2007:79).

Kilim zemininde yer alan ve sayıları 4 ile 6 arasında değişen yamuk dörtgen ya da altıgen şeklindeki dikey yönde yerleştirilmiş olan bereket ya da nazarlık motifleri ana kompozisyonu oluşturmaktadır. Bu motiflerin kenarlarından uzatılan çengel ya da yöresel tabirle nehrek (nerik) motifleri beyaz renklerden oluşmaktadır (Karahana, 2007:80). Nehrekli ana motiflerin içerisinde Sarya Gülü (eli belinde) akrep, yıldız, testere ağzı, kurt izi motifleri ya da ana motifin tekrarı sayılabilecek çengelli motifler yer almaktadır (Karahana, 2007:82).

Kilimlerin zemini tarak motifleriyle bordürden ayrılmakta olup bazı örneklerde kısa ve uzun kenarlarda aynı motifler kullanılırken bazılarında ise kısa ve uzun kenar bordürlerinde değişik motifler kullanılmıştır. Genellikle tek kuşak olan bordürlerde tarak, koçbaşı, çift başlı yılan, balık kılıcı motifleri bulunmaktadır (Karahana, 2007:83).

Bu çalışma kapsamında zengin kompozisyona sahip yedi adet Canbezar kilim örneği, katalog düzeni içerisinde yöresel özelliklerine göre tanıtılmaya çalışılmıştır.

ÖRNEKLER :

Örnek no	: 1
Adı	: Canbezar
Yöresi	: Hakkari
Cinsi	: Taban Kilim
Dokuma tekniği	: İlikli Teknik
En	: 172 cm
Boy	: 235 cm
Çözüğü	: Yün
Motif Atkısı	: Yün
Kullanılan Boya	: Bitkisel
Kullanılan ip kalitesi	: El Eğirmesi

Kilimin Tanımı ve Kompozisyonu: 172 x 235 cm. ebatlarında dokunmuş taban kilimidir. El eğirmesi yün iple dokunan örnekte, kullanılan renkler bitkisel boyalardan elde edilmiştir. Ağırlıklı olarak kırmızı, lacivert, beyaz ve turuncu renklerin kullanıldığı kilim, ilikli teknikte ve çift kanatlı olarak dokunmuş olup, dikey kompozisyonlu dokumalar grubundadır. (Fotoğraf.1; Çiz.1-5)

Kilimin lacivert zemini, dikey iki sıra halindeki basık altıgenler ile dolgulanmıştır. Altıgenlerin dış hatları, beyaz renkli yörede nehrak (nerik) veya stilize kuş figürü olarak adlandırılan motiflerle belirlenmiştir. İç kısımları kırmızı renkte olan altıgenlerin içleri ise dörderli gruplar halinde simetrik olarak yerleştirilen ve yörede iyimserliği simgeleyen kurtağzı motifleriyle bezenmiştir. Altıgenlerin yanlarında kalan boşluklara ise dış hatları testere ağzı şeklinde düzenlenen üçgen motifleri yerleştirilmiştir.

Dokumanın zemini tek bordürle çevrelenmiştir. Bordür zeminden tarak motifleriyle ayrılmış olup kısa kenar bordürleri, uzun kenar bordürlerine göre daha dar tutulmuştur. Zeminden farklı olarak beyaz renge sahip olan bordürün içine, merkezlerinde sonsuzluğu simgeleyen yıldız motiflerinin yer aldığı ve düzenli olarak sıralanan gücü ve erkekliği sembolize eden kırmızı ve lacivert renklerden oluşan koçboynuzu motifleri yerleştirilmiştir. Dokuma kısa kenarlarda saçakla sonlandırılmıştır.

Örnek no: 2

Adı	: Canbezar
Yöresi	: Hakkari
Cinsi	: Taban Kilim
Dokuma tekniği	: İlikli Teknik

En	: 145 cm
Boy	: 312 cm
Çözgü	: Yün
Motif Atkısı	: Yün
Kullanılan Boya	: Bitkisel
Kullanılan ip kalitesi	: El Eğirmesi

Tanım: 145 x 312 cm. ebatlarında dokunmuş taban kilimidir. El eğirmesi yün ipe dokunan örnekte, kullanılan renkler bitkisel boyalardan elde edilmiştir. Kırmızı, açık kahverengi, beyaz ve turuncu renklerin kullanıldığı kilim, ilikli teknikte dokunmuş olup, dikey kompozisyonlu dokumalar grubundadır ve tek kanatlıdır. (Fotoğraf. 2, Çiz.6-8)

Zemin kompozisyonu, zeminin ortasına dikey olarak yerleştirilmiş bir sıra dörtgenden oluşmaktadır. Dörtgenlerin dış hatları farklı renklere sahip ve yörede nehek (nerik) ya da stilize kuş figürü olarak adlandırılan motiflerle sınırlandırılmıştır. Dörtgenlerin her biri farklı zemin renklerine sahip olup içlerinde kötülüklerden korunma amaçlı olarak kullanılan akrep motifleri yer almaktadır. Akrep motiflerinin merkezinde ise nazardan korunmayı simgeleyen göz motifleri bulunmaktadır. Dörtgenlerin yanlarında kalan boşluklara ise yine dış hatları nehek (nerik) adı verilen motiflerle düzenlenen üçgen motifleri yerleştirilmiştir.

Kilimin zemini tek bordürle sınırlandırılmıştır. Bordür zeminden testere ağız motifleriyle ayrılmıştır. Örnekte kısa kenar bordürleri, uzun kenar bordürlerine göre daha dar tutulmuş olup bordürün kısa ve uzun kenarlarında dış hatları beyaz renk ile sınırlandırılmış olan baklava dilimi motifleri yer almaktadır. Kilim kısa kenarlarda saçakla sonlandırılmıştır.

Örnek no: 3

Adı	: Canbezar
Yöresi	: Hakkari
Cinsi	: Taban Kilim
Dokuma tekniği	: İlikli Teknik
En	: 135 cm
Boy	: 220 cm
Çözgü	: Yün
Motif Atkısı	: Yün
Kullanılan Boya	: Bitkisel
Kullanılan ip kalitesi	: Fabrika-kamgarn.

Tanım : 135 x 220 cm. ebatlarında dokunmuş taban kilimidir. Fabrika ipliyle dokunan örnekte kullanılan renkler bitkisel boyalardan elde edilmiştir. Ağırlıklı olarak lacivert, beyaz ve taba renklerin kullanıldığı kilim, ilikli teknikte ve tek kanatlı olarak dokunmuş olup, dikey kompozisyonlu dokumalar grubundadır.(Fotoğraf. 3; Çiz.9-13)

Dokumanın lacivert renkli zemini, dikey olarak iki sıra halindeki eşkenar dörtgenler ile dolgulanmıştır. Eşkenar dörtgenlerin dış hatları, beyaz renkli olup nehrek (nerik) ya da çengel adı verilen motiflerle sınırlandırılmıştır. İç kısımları taba renkli olan eşkenar dörtgenlerin içleri ise simetrik bir biçimde yörede iyimserliği sembolize eden kurtağzı motifleriyle bezenmiştir. Örnekte dörtgenlerin dışında kalan lacivert renkli zemin boşluklarında ise yine beyaz ve taba renklerden oluşan kurtağzı motifleri yer almaktadır.

Dokumanın zemini tek bordürle çevrelenmiştir. Bordür zeminden tarak motifleriyle ayrılmış olup kısa ve uzun kenar bordürlerinin genişlikleri eşit tutulmuştur. Zeminden farklı olarak beyaz renge sahip olan bordürün içi düzenli olarak sıralanan, analığı ve doğurganlığı simgeleyen lacivert ve taba renklerden oluşan eli belinde (sarya gülü) motifleriyle bezenmiştir. Örnek kısa kenarlarda saçakla sonlandırılmıştır.

Örnek no: 4

Adı	: Canbezar
Yöresi	: Hakkari
Cinsi	: Taban Kilim
Dokuma tekniği	: İlikli Teknik
En	: 162 cm
Boy	: 218 cm
Çözgü	: Yün
Motif Atkısı	: Yün
Kullanılan Boya	: Bitkisel
Kullanılan ip kalitesi	: El Eğirmesi

Tanım: 162 x 218 cm. ebatlarında dokunmuş taban kilimidir. El eğirmesi yün iple dokunan örnekte kullanılan renkler bitkisel boyalardan elde edilmiştir. Kırmızı, lacivert ve beyaz renklerin kullanıldığı kilim, ilikli teknikte ve tek kanatlı olarak dokunmuş olup, dikey kompozisyonlu dokumalar grubundadır. (Fotoğraf. 4; Çiz. 14-18)

Kilimin zemini, üç sıra halinde dikey olarak yan yana sıralanan yamuk dörtgenler ile kompoze edilmiştir. Dörtgenlerin iç kısımları farklı renklerdeki kötülüklerden korunma amaçlı kullanılan akrep motifleri ile dolgulanmıştır. Zeminin rengi her motifin ayrı ayrı kendi

zemin renginden oluşmaktadır. Dörtgenlerin yanlarında kalan boşluklara ise dış hatları testere ağzı şeklinde düzenlenen üçgen motifleri yerleştirilmiştir.

Kilimin zemini tek bordürle çevrelenmiştir. Bordür zeminden tarak ağzı motifleriyle ayrılmış olup kısa kenar bordürleri, uzun kenar bordürlerine göre daha dar tutulmuştur. Beyaz bir zemin rengine sahip olan bordürün içine merkezlerinde genç kızın evlilik isteğini dile getiren küpe motiflerinin yer aldığı ve düzenli bir şekilde sıralanan erkeği ve gücü simgeleyen koçboynuzu motifleri yerleştirilmiştir. Dokuma kısa kenarlarda saçakla sonlandırılmıştır.

Örnek no: 5

Adı	: Canbezar
Yöresi	: Hakkari
Cinsi	: Taban Kilimi
Dokuma tekniği	: İlikli Teknik
En	: 185 cm
Boy	: 219 cm
Çözüğü	: Yün
Motif Atkısı	: Yün
Kullanılan Boya	: Bitkisel
Kullanılan ip kalitesi	: El Eğirmesi

Tanım: 185 x 219 cm. ebatlarında dokunmuş taban kilimidir. Dokumada el eğirmesi yün ip kullanılmış olup, renkler bitkisel boyalardan elde edilmiştir. Ağırlıklı olarak lacivert, kırmızı, beyaz, sarı ve turuncu renkler kullanıldığı örnek, ilikli teknikte ve çift kanatlı olarak dokunmuştur. Dikey kompozisyonlu dokumalar grubunda yer almaktadır. (Fotoğraf. 5; Çiz. 19-24)

Dokumanın kırmızı renge sahip olan zemini üç sıra halinde dikey olarak yan yana sıralanan basık dörtgenler ile dolgulanmıştır. Dörtgenlerin dış hatları, lacivert renge sahip olup nehrek (nerik) veya çengel adı verilen motiflerle belirlenmiştir. Yanlarda yer alan dörtgenlerin iç kısımları kötülüklerden korunma amaçlı kullanılan akrep motifleriyle bezenmiş olup ortada yer alan dörtgenlerin içinde ise çengel motifleri yer almaktadır. Dörtgenlerin yanlarında kalan boşluklara ise dış hatları testere ağzı şeklinde düzenlenen üçgen motifleri yerleştirilmiştir.

Dokumanın zemini tek bordürle çevrelenmiştir. Kısa kenar bordürleri, uzun kenar bordürlerine göre daha dar tutulmuştur. Kilimi çevreleyen bordürün uzun kenarları zeminden tarak ağzı motifleriyle ayrılmış olup beyaz zemin üzerine erkeği ve gücü simgeleyen ve

düzenli bir şekilde sıralanan koçboynuzu motifleriyle kısa kenarlar ise genç kızın evlilik isteğini dile getiren farklı renklerdeki küpe motifleriyle oluşturulmuştur. Dokuma kısa kenarlarda saçakla sonlandırılmıştır.

Örnek no: 6

Adı	: Canbezar
Yöresi	: Van
Cinsi	: Taban Kilimi
Dokuma tekniği	: İlikli Teknik
En	: 164 cm
Boy	: 237 cm
Çözü	: Yün
Motif Atkısı	: Yün
Kullanılan Boya	: Bitkisel
Kullanılan ip kalitesi	: El Eğirmesi

Tanım: 164 x 237 cm. ebatlarında bir taban kilimidir. El eğirmesi yün ipin kullanıldığı örnekte kullanılan renkler bitkisel boyalardan elde edilmiştir. Lacivert, kırmızı, beyaz ve turuncu renklerin ağırlıkta olduğu kilim, ilikli teknikte ve çift kanatlı olarak dokunmuş olup dikey kompozisyonlu dokumalar grubundadır. (Fotoğraf. 6; Çiz. 25-29)

Kilimin kırmızı renkli zemini, dikey olarak üç sıra halinde, ortada dörtgenler yanlarda ise altıgenlerden oluşmaktadır. Altıgenlerin içleri beyaz renkli kötülüklerden korunma amaçlı kullanılan akrep motifleriyle dolgulanmış olup bunların içlerine nazar, erkeği ve gücü simgeleyen koçboynuzu ve sonsuzluğu simgeleyen yıldız motifleri yerleştirilmiştir. Dörtgenlerin içi ise dörderli gruplar halinde simetrik olarak yerleştirilmiş olan analığı ve doğurganlığı simgeleyen sarya gülü (eli belinde) motifleri ile bezenmiştir. İki yanda kalan boşluklara dış hatları çengel şeklinde düzenlenmiş ve içlerinde yine sarya gülü motiflerinin yer aldığı üçgen motifleri işlenmiştir.

Kilimin zemini tek bordürle çevrelenmiştir. Bu örnekte kısa ve uzun kenar bordürleri eşit genişlikte tutulmuştur. Bordürün uzun kenarları zeminden tarak ağız motifleriyle ayrılmıştır. Zeminden farklı olarak beyaz renge sahip olan bordürün uzun ve kısa kenarlarında erkeği ve gücü simgeleyen farklı renklerdeki koçboynuzu motifleri yer almaktadır. Dokuma kısa kenarlarda saçakla sonlandırılmıştır.

Örnek no: 7

Adı	: Canbezar
Yöresi	: Van
Cinsi	: Taban Kilimi
Dokuma tekniği	: İlikli Teknik
En	: 177 cm
Boy	: 276 cm
Çözüğü	: Yün
Motif Atkısı	: Yün
Kullanılan Boya	: Bitkisel
Kullanılan ip kalitesi	: El Eğirmesi

Tanım: 177 x 276 cm.ebatlarında dokunmuş taban kilimidir. El eğirmesi yün ipe dokunan örnekte kullanılan renkler bitkisel boyalardan elde edilmiştir. Ağırlıklı olarak kırmızı, lacivert, beyaz ve pembe renklerin kullanıldığı kilim, ilikli teknikte ve çift kanatlı olarak dokunmuş olup, dikey kompozisyonlu dokumalar grubundadır (Fotoğraf. 7; Çiz. 30-34).

Dokumanın kırmızı renge sahip olan zemini, üç sıra halinde dikey olarak yan yana sıralanan basık dörtgenler ile dolgulanmıştır. Dörtgenlerin dış hatları, beyaz zemin üzerinde kırmızı renkli nehek (nerik) veya çengel olarak adlandırılan motiflerle sınırlandırılmıştır. İç kısımları kırmızı renkte olan dörtgenlerin içleri ise dörderli gruplar halinde simetrik bir şekilde yerleştirilmiş olan yörede analığı ve doğurganlığı simgeleyen sarya gülü (eli belinde) motifleriyle bezenmiştir. Dörtgenlerin yanlarında kalan boşluklara ise içlerinde yine sarya gülü (eli belinde) motifleri bulunan ve dış hatları testere ağzı şeklinde düzenlenen üçgen motifleri yerleştirilmiştir.

Dokumanın zemini tek bordürle çevrelenmiştir. Kısa kenar bordürleri, uzun kenar bordürlerine göre daha dar tutulmuştur. Kilimi çevreleyen bordürün uzun kenarları iki yandan zeminden tarak ağzı motifleriyle ayrılmıştır. Zeminden farklı olarak beyaz renge sahip bordürün içine yörede erkeği ve gücü simgeleyen farklı renklerdeki ve düzenli bir şekilde sıralanan koçboynuzu motifleri yerleştirilmiştir. Dokuma kısa kenarlarda saçakla sonlandırılmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Tarihçesi çok eskilere dayanan dokuma sanatının ilk olarak nerede ve ne zaman başladığı net olarak bilinmemekle birlikte mevcut veriler ve özellikle Altaylarda Pazırık kurganında ortaya çıkarılan dokuma örnekleri, dokumanın Türklerin yaşadığı bölgelerde ortaya çıktığı ve onlarla birlikte yayılarak geliştiğini göstermektedir.

Geleneksel el sanatları içerisinde yer alan dokuma sanatı, daha çok karasal iklime sahip soğuk yörelerde karşımıza çıkmaktadır. İnsanoğlu başlangıçta değişik tabiat koşullarından korunmak amaçlı yapmaya başladığı dokumayı yüzyıllar içinde bir sanat haline getirmeyi başarmıştır.

Bu dokumalardan biri olan ve düz dokuma grubu içinde yer alan kilimler günümüzde de sevilerek dokunmaktadır. Bu anlamda ülkemizde kilim üretiminin yapıldığı en önemli merkezlerden biri de Hakkari ilidir. Dağlık bir araziye ve karasal iklime sahip olan Hakkari’de yarı göçer yaşam tarzı ve halkın temel geçim kaynağının hayvancılık olması yörede diğer el sanatlarında olduğu gibi dokuma sanatının gelişmesine imkan sağlamıştır. Hakkari de dokuma geleneği kültürel ve ticari bir faaliyet olarak devam etmektedir. Dokunan kilimler taban, divan, yastık ve yolluk gibi çeşitlilik göstermektedir. Hakkari kilimlerinde kullanılan pek çok motif Anadolu’nun değişik yörelerinde kullanılan motiflerle benzerlik göstermektedir. Kullanılan bu motiflerden biri de “Akrep” motifidir. Canbezar kilimlerinde bu motif ana unsuru oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında incelemeye alınan kilimler Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma merkezinin arşivinde yer almaktadır. Dokumalar Cumhuriyet dönemine ait olup araştırma merkezinin teşhir salonunda sergilenmektedir.

İncelenen kilimlerin zemininde Akrep motifinin yanında örümcek, koçboynuzu, bereket, eli belinde, kurt ağız ve yıldız gibi motiflerde yer almakta olup motiflerin sıralanışı dikine bir kompozisyon oluşturmaktadır. Motifler renklerinde yardımıyla altıgen ve yamuk dörtgen şekiller oluşturacak şekilde kompoze edilmiştir. Motif ve kompozisyonlarda simetri ortak bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneklerin tümü tek bordürle sınırlandırılmış olup genelde kısa ve uzun kenar motifleri aynı tutulmuştur. Bordürlerde koçboynuzu, baklava dilimi, eli belinde (sarya gülü) ve küpe motifleri kullanılmıştır.

Dokumalarda ana malzeme olarak yün kullanılmış olup renkler doğal boylarla elde edilmiştir. İncelenen kilim örneklerinin tamamı ilikli teknik ile taban kilimi olarak dokunmuş olup 1, 5, 6 ve 7 nolu örnekler çift kanatlı (şak) iken, 2, 3 ve 4 nolu örnekler ise tek kanatlıdır. Kilimlerde çözümlü iplikleri doğal haliyle natürel olarak, motifleri oluşturan atkı iplikleri ise farklı renklerde kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak lacivert, kırmızı, beyaz ve kahverengi gibi ana renklerin yanında turuncu, sarı, pembe gibi diğer renklerde kullanılmıştır. Örneklerde bordürün zemin rengi ile kilimin zemin rengi birbirinden farklı kullanılarak dokumalarda hareketlilik sağlanmıştır. Kilimlerde

genellikle koyu renklerin tercih edilmesi bitki örtüsü, iklim koşulları ve yarı konar-göçer yaşam tarzıyla ilgili olmalıdır.

Canbezar olarak adlandırılan bu düz dokuma örneklerinin gerek kompozisyon ve gerekse motif olarak benzerlerini Anadolu'nun birçok bölgesinde görmek mümkündür. Özellikle Hakkari gibi karasal iklime sahip yörelerde bu örnekler daha yoğun görülmektedir.

Hakkari Canbezar kilim örneklerinin Malatya, Kayseri, Çankırı gibi farklı yörelerde kompozisyon ve motif olarak benzer örnekleri mevcuttur. Malatya (Fot. 10); (Taş, 2009:385, Fot. 31), Kayseri (Fot. 8); (Taş, 2009:380, Fot. 21), Çankırı (Fot. 9); (Taş, 2009:384, Fot. 30) örnekleri benzer şekilde zemine ana motif olarak işlenen dörtgen ve altıgen şeklindeki, dikey zemin kompozisyonları ile dolgulanmıştır. Aynı şekilde bu dörtgen ve altıgenlerin içine yerleştirilen akrep, kurtağzı, koçboynuzu, eli belinde ve bereket motifleri de başka benzer bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu'nun birçok yöresinde görülen bu benzerlikler birbirinden yüzlerce kilometre uzaklıktaki bölgeler arasında bulunan kültür birliğini ortaya koymaktadır. Yöredeki halkın geleneksel kültürünü yansıtan ve onların yaşam tarzının birer yansıması olarak karşımıza çıkan kilim örnekleri, geleneksel olmalarının yanında geçmişle günümüz arasında bir köprü vazifesi görmeleri bakımından önem arz etmektedir. Bu anlamda kilim dokumalarının derlenmesi, belgelenip, dökümanter yayım haline getirilerek tanıtılması, hem geleneklerin yaşatılması, hem de kültürel varlıkların korunarak gelecek kuşaklara aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Acar, B. (1975). *Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar*. İstanbul: Ak Yayınları.
- Aytaç, Ç. (1982). *El Dokumacılığı*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- Çalış, E. (2017). Alanya Atatürk Evi ve Müzesi'nde Sergilenen Bir Grup Madeni Takı. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 36, Van. s. 177-194
- Deniz, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Deniz, B. (2002). 'Osmanlı Dönemi Halı ve Düz Dokuma Yaygıları. *Türkler*, C.12(1), Ankara.385-403.
- Diyarbakirli, N. (1972). *Hun Sanatı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları.
- Erbek, M. (2002). *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Görgünay Kırzioğlu, N. (1994). *Türk Halk Kültüründe Doğu-Anadolu Dokumaları ve Giysileri*. Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- Görgünay Kırzioğlu, N. (1990, 2 – 5 Nisan). Kirkitli Dokumalarımızdan Cecimlerimiz ve Van. *Yakın Tarihimizde Van Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 253-272.
- Görgünay Kırzioğlu, N. (2001). *Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Yanışlar (Motifler)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güldür, M. M. Şentürk, Z. (2015). Hakkari Kilimciliği Üzerine bir Araştırma. *Kalemişi Dergisi*, 3 (6), 101-117.
- Güzel, E., Kulaz, M. (2016). Tunceli-Çemişgezek-Doğan Köyü Halı Dokuma Örnekleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 1321-1335
- Karahan, R. (2010). *Hakkari El Sanatları*. T.C Hakkari Valiliği, Ankara: Anıt Matbaa.
- Karahan, R. (2007). *Dünden Bugüne Hakkari Kilimleri*. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Karahan, R. (2004). Sarya'nın Gülleri. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, Erzurum, 105-125.
- Karahan, R., Kulaz., M., Taş, E. (2008). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi Kilim Kataloğu – III*. Ankara: Net Ofset.
- Ölçer, N. (1988). *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kilimler*. İstanbul: Eren Yayıncılık
- Özay, S. (2001). *Dünden Bugüne Dokuma Resim Sanatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sağ, M. (2009). *İlköğretim Görsel Sanatlar Dersinde Eleştiri Becerilerinin Kazandırılması, (Kilim Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Soysaldı, A. (2009). *Düz Dokuma Teknikleri ve Teknik Desen Çizimleri (Kilim, Cicim, Zili-Sili, Sumak vb.)*. (Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Taş, E. (2009). *Malatya Müzesi'nde Bulunan Düz Dokumalar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Taş, E. (2005). *Van El Sanatları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Uğurlu, A. (1997). "Dokuma". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.1, İstanbul*. 1(1), 415-416

Resimler ve Çizimler

Fotoğraf 1. (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma Arşivinden alınmıştır.)

Çizim 1. Akrep Motifi

Çizim 2. Kurtağzı Motifi

Çizim3. Koçboynuzu Motifi

Çizim 4. Yıldız Motifi

Çizim 5. Tarak Motifi

Fotoğraf 2. (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşivinden alınmıştır.)

Çizim 6. Göz Motifi

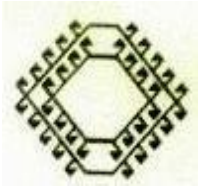
Çizim 7. Göz Motifi

Çizim 8. Akrep Motifi

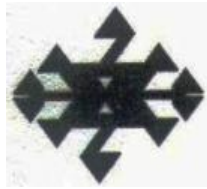
Fotoğraf 3. (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşivinden alınmıştır.)

Çizim 9. Akrep Motifi

Çizim 10. Kurtağzı Motifi

Çizim 11. Kurtağzı Motifi

Çizim 12. Bereket Motifi

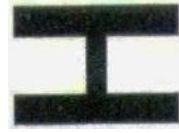
Çizim 13. Eli belinde Motifi

Fotoğraf 4. (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşivinden alınmıştır.)

Çizim 14. Küpe Motifi

Çizim 15. Keçi izi Motifi

Çizim 16. Koç boynuzu Motifi

Çizim 17. Akrep Motifi

Çizim 18. Muhabbet Kuşları Motifi

Fotoğraf 5. (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşivinden alınmıştır.)

Çizim 19. Akrep Motifi

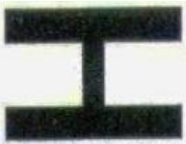
Çizim 20. Çengel Motifi

Çizim 21. Koçboynuzu Motifi

Çizim 22. Küpe Motifi

Çizim 23. Keçi izi Motifi

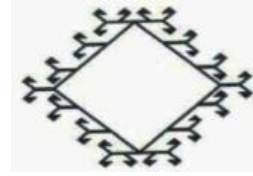
Çizim 24. Hayat Ağacı Motifi

Fotoğraf 6. (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşivinden alınmıştır.)

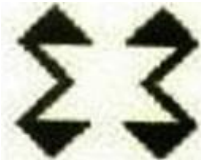
Çizim 25. Eli belinde Motifi

Çizim 26. Akrep Motifi

Çizim 27. Koç boynuzu Motifi

Çizim 28. Koç boynuzu Motifi

Çizim 29. Tarak Motifi

Fotoğraf 7. (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk El Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşivinden alınmıştır.)

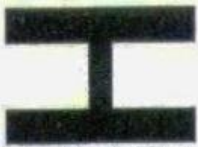
Çizim 30. Gülsarya Motifi

Çizim 31. Koçboynuzu Motifi

Çizim 32. Koçboynuzu Motifi

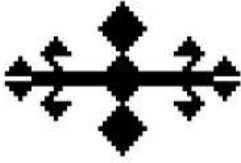
Çizim 33. Keçi izi Motifi

Çizim 34. Küpe Motifi

Fotoğraf 8. Kayseri Kilimi (Taş, 2009:380; Fotoğraf 21)

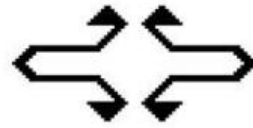
Çizim 35. Kurtağzı Motifi

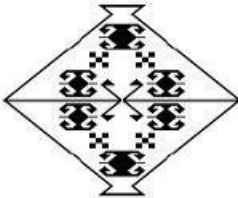
Çizim 36. Kurtağzı Motifi

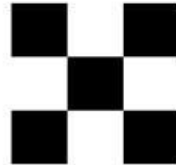
Çizim 37. Elibelinde Motifi

Çizim 38. Koçboynuzu Motifi

Çizim 39. Bereket Motifi

Çizim 40. Göz Motifi

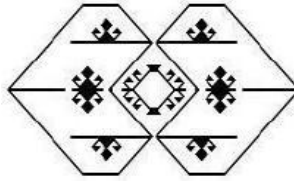
Fotoğraf 9. Çankırı - Kurşunlu Kilimi (Taş, 2009:384; Fotoğraf 30)

Çizim 41. Akrep Motifi

Çizim 42. Bereket Motifi

Çizim 43. Bereket Motifi

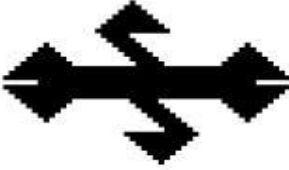
Çizim 44. Kurtağzı Motifi

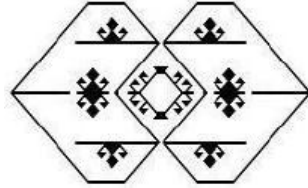
Çizim 45. Kurtağzı Motifi

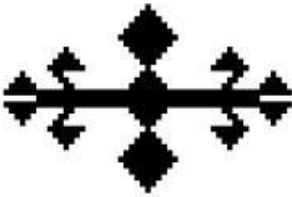
Fotoğraf 10. Malatya - Akçadağ Kilimi (Taş, 2009:385; Fotoğraf 31)

Çizim 46. Kurtağzı Motifi

Çizim 47. Bereket Motifi

Çizim 48. Kurtağzı Motifi

Çizim 49. Tarak Motifi

